

RECENSIONER

LENA ENGLUND

MEMOIR IN TRANSIT: Whiteness, Displacement and Journalism in Peter Godwin's Autobiographical Writing
Åbo Akademi University Press, 2017,
251 s. (diss. Åbo)

Journalisten och författaren Peter Godwin (f. 1957), som sedan många år är bosatt i New York, tillhör de internationellt mest lästa skildrarna av Zimbabwes korta historia och dess sönderfall under Robert Mugabes allt mer våldsamma och korrupta regim. Av en passande slump lade Lena Englund fram sin avhandling *Memoir in Transit: Whiteness, Displacement and Journalism in Peter Godwin's Autobiographical Writing* vid Åbo universitet samma år som Mugabe slutligen avsattes som Zimbabwes president.

Avhandlingen fokuserar speciellt på Godwins självbiografiska böcker, som Englund läser som memoarer, men diskuterar också hans journalistiska texter i bland annat *National Geographic Magazine* och *Vanity Fair*. I *Mukiwa: A White Boy in Africa* (1996) skildrar Godwin uppväxten i Sydrhodesia, som år 1980 blev Zimbabwe efter det utdragna befrielsekrig som pågick under två decennier. Detta utkämpades mellan det vita Rhodesia (backade av sydafrikanska styrkor) och två afrikanska befrielseguerillor (med stöd från sydafrikanska ANC). Den mest framgångsrika av dessa guerillor leddes av Mugabe och var knuten till ZANU, som efter krigsslutet blev landets regeringsbärande parti. Denna händelseutveckling bildar fond till Godwins berättelse, författad efter att han lämnat landet. Godwins nästa bok, *When a Crocodile Eats the*

Sun (2006), kretsar kring författarens far, som försöker leva ut sin ålderdom i ett Zimbabwe som skakas av politisk förföljelse av Mugabes politiska motståndare, och av den fas i landets jordreformer som inleddes år 2000. Fram till dessa hade land i maklig takt omfördelats från vita storjordbrukare till svarta småbönder mot ekonomisk kompensation, men när finansieringen av detta system slutade fungera inleddes vad som kom att kallas "the fast-track land reform program", som i många fall bestod av jordlösas återtagande av mark från vita jordbrukare genom våldsamma attacker och farminvasioner och med regeringens goda minne.

Godwins tredje, mindre personligt hållna och mer journalistiskt inriktade bok *The Fear: Robert Mugabe and the Martyrdom of Zimbabwe* (2011, först publicerad med titeln *The Fear: The Last Days of Robert Mugabe*), behandlar effekterna av landreformerna under 00-talet. Den allt mer kaotiska omfördelningen av land ledde tillsammans med andra faktorer till att inflationen i landet började skena. När den var som högst, i november 2008, nådde den 79 miljarder procent. Denna situation avspeglade sig förstas i ett fallande stöd för Mugabe, som inför valet 2008 förväntades förlora mot sin motståndare Morgan Tsvangirai. Extrema våldsamheter och rapporter om valfusk kantade valprocessen, som slutade med att Tsvangirai drog sig ur och Mugabe utropade sig själv som vinnare. Detta satte dock inte punkt för utan förvärrade förföljelserna av de Mugabe uppfattade som sina motståndare.

Den som ägnar sig åt att studera självbiografiskt skrivande blir snart varse en specifik konstellation av frågor som rör hur man metod-

ologiskt ska förhålla sig till relationen mellan dikt och verklighet, för att använda två mindre teoretiskt raffinerade termer. Till skillnad från någon som studerar fiktion behöver den som studerar eller skapar självbiografiska berättelser förvissa sig om att texten gör en (upp)levd verklighet rättvisa eftersom denna relation ofrånkomligen väcker etiska frågor om perspektiv, sanning och ansvar. Englund diskuterar detta i termer av litterär form och genre, och noterar att memoaren befinner sig mellan fiktion och icke-fiktion. Detta nämns här för att Englund kan sägas ha två huvudfokus i sin avhandling. Det ena är den litterära genren och dess etik. Vad innebär det att bära vittnesmål om andras lidande? Vad innebär det att stöpa detta vittnesmål i en form som är säljbar? Det andra fokusområdet kanske kan beskrivas som sociologiskt i ordets vardagliga mening: hur är det att i egenskap av någon som emigrerat besöka hemlandet och inte längre kunna identifiera sig med dess befolkning? Vilka är de privilegier Godwin har men inte delar med många av de människor han skriver om? Vad skiljer Godwin från de i landets vita diaspora som sörjer Rhodesia? Dessa två trådar sammanfaller i avhandlingens övergripande frågeställning: vem har rätt att skildra Zimbabwe och dess våldsamma historia?

Avhandlingens analysdel är indelad i fyra kapitel som diskuterar aspekter av Godwins författarskap och livssituation. Det första av dessa behandlar genren och hur den står sig på den västerländska litteraturmarknaden. Här diskuterar Englund det faktum att olika ekonomiska intressen har ett finger med i skapandet av en författares namn och varumärke. Hon konstaterar att det alltså inte enbart är författaren som

skapar sig själv och sin textprodukt, ens då det rör sig om just memoarer. Som produkter på en marknad formas författaren och verket i stället av den komplexa dynamik som råder mellan å ena sidan författare och text, och å andra sidan sådant som kan räknas till den globala litteraturens infrastruktur – institutioner som litteraturkritiska tidskrifter och litteraturpris, sedan tidigare etablerade kategorier såsom afrikansk och postkolonial litteratur och förlagens marknadsavdelningar.

Nästa kapitel har ett tydligare samhällsinriktat perspektiv och behandlar ”vithet, privilegier och repression”. Här undersöker Englund de frågor relaterade till ras och identitet som av historisk-politiska skäl dyker upp i vita zimbabwiska författares självbiografiska berättelser. Englund påpekar, via den samhällsvetenskapliga litteratur hon använder sig av, att det finns många olika former av vithet och sätt att vara vit, samt att dessa är delvis kontextuellt betingade. Den största förtjänsten med detta kapitel som någon som i huvudsak är intresserad av litteraturkritisk diskussion tar med sig är kanske Englunds diskussion om den etiska utgångspunkten i Godwins författarskap. Englund ser hans memoarer som ett försök att skapa en minnesteckning efter en kolonial befolkning som befunnit sig på fel sida av historien och efter Mugabes landreformer är på väg ut ur den då allt fler lämnar landet. Samtidigt är Godwins egen position och röst given delvis av hans egna privilegier som en vit, Cambridge-utbildad man från Zimbabwe, noterar Englund, vilket komplicerar hans förhållande till ämnet. Godwin hanterar dock denna problematik genom sin ironiska och humoristiska berättarstil och

lyckas med dessa grepp synliggöra och ifrågasätta sin egen vithet och de privilegier som den ger honom.

I avhandlingens fjärde kapitel behandlas migration och vad det innebär för Godwins skrivande att han inte längre bor och lever i Zimbabwe. Här är Englund intresserad av den nostalgi och längtan till att åter kunna identifiera sig som zimbabwier som genomsyrar Godwins texter. En stor del av kapitlet viks åt en diskussion om olika samhällsvetenskapliga begrepps förtjänster och svagheter samt hur väl de passar in på den situation som Godwin beskriver. Englund diskuterar sådant som diaspora, transnationalism, migration, immigration och identitetsbeteckningen ”expat”. Om hon här till viss del rör sig utanför det strikt litterära leder diskussionen om nostalgi, som avslutar kapitlet, tillbaka till texten igen. Genom den nostalgi som Godwin ger uttryck för, från sitt skrivbord i New York, dyker Afrika som fantasi upp i Godwins skrivande. Englund menar att det är just i anslutning till nostalgien över en förgången tid och en plats som inte längre är ”hemma” som fantasin om Afrika, som är närvarande i olika former i den västerländska litteraturen, inträder även i Godwins texter. Det är alltså inte Zimbabwe och ännu mindre Rhodesia som nostalgien är sammankopplad med, utan något större och samtidigt mer abstrakt.

Den sista delen av Englunds analys ägnas Godwins mer journalistiska skrivande (jag använder ”mer” för att Englund betonar överlappningarna mellan och hybriditeten hos olika former av skrivande). Framförallt diskuterar hon *The Fear*, där Godwin frångår formeln i de tidigare böckerna där stora samhälleliga och politiska skeenden skildras genom deras effekter på Godwin och hans familjemedlemmars liv. I denna bok söker han upp offren för den våldsvåg som svepte genom landet i samband med presidentvalet 2008, intervjuar dem och låter deras berättelser bilda textens kärna. Englund diskuterar Godwins roll som vittne men ägnar speciellt uppmärksamhet åt det faktum att han i detta skrivande inte är ett förstahands-

vittne så mycket som någon som i efterhand vittnar om vad andra människor varit med om och genomlidit. Englund diskuterar på ett förtjänstfullt vis det berättarperspektiv som detta ger Godwin i relation till de privilegier och den politiska verklighet den vilar på. Som en funktion i Godwins berättelse skapas denna position av Godwins berättarteknik, hans bakgrund och identitet, politiska ställningstaganden och, kan man anta, hans ställning som en uppmärksamrad författare och skildrare av Zimbabwes politiska historia.

Det är i stunder som denna – då Englund överbrygger avståndet mellan det litterära och vad som ovan i avsaknad av ett bättre ord kallas det sociologiska – som hennes avhandling är som mest intressant och rik på insikter. Det är svårare att se relevansen av de ofta relativt långdragna resonemangen om olika begrepp som skapats för att studera samhällsgrupper, deras erfarenheter och relationer till varandra, och huruvida dessa begrepp är relevanta i en analys av Godwins texter eller ej. Med andra ord finns mer att hämta i de delar av avhandlingen där Englund studerar Godwins texter som litterärt skrivande och inte som ett sociologiskt material som kan användas för att analysera samhällsutveckling eller sociala relationer. Avhandlingen hade inte tagit skada av att metodologisk-teoretiskt utgå från en mer strikt definierad utgångspunkt, för det krävs bitvis viss koncentration för att följa med i skiftandet mellan de två olika perspektiv från vilka Englund närmar sig texten. Ett sätt som detta skiftande mellan angreppssätt tar sig uttryck i avhandlingen är att händelser i Godwins liv ibland återges i preteritum och andra gånger i presens. Det sistnämnda används konventionellt då innehållet i ett narrativ återges, medan det förra typiskt används då historiska händelser utanför narrativet behandlas; men i Englunds text tycks båda tempus användas i redogörelser för sådant som Godwin berättar om i sina texter. I den mån detta kan beskrivas som ett metodologiskt problem utgör det ett område med förbättringspotential i litteratur-

vetenskapliga sammanhang i allmänhet och kan inte ses som speciellt utmärkande för Englands avhandling, som av allt att döma vilar på hennes förtrogenhet med materialet, kunskap om Zimbabwes historia och tålmodiga handlag med de nyanser och motsägelser som uppstår i den sorts litteratur som Godwins tillhör.

Nicklas Hällén

KELLY HÜBBEN

A GENRE OF ANIMAL HANKY-PAN-KY? Animal representations, anthropomorphism and interspecies relations in The Little Golden Books

Stockholm: Stockholm University, 2017, 239 s. (diss.)

”Little Golden Books”-serien började ges ut 1942 med syftet att tillhandahålla billiga böcker primärt riktade till medelklassens barn. Den ges ut än i dag och är via översättningar vida spridd utanför det anglosaxiska fältet inom vilket den har uppstått. Även om serien inte är så välkänd i Sverige så utgör dess olika delar för barn i USA och även många europeiska länder en betydande del av mötet med litteratur före skolåldern. Därför är det extra glädjande att ”Little Golden Books” nu ägnats ett avhandlingsprojekt vid litteraturvetenskapliga institutionen vid Stockholms universitet, med den intressanta fokuseringen av hur den skildrar relationen mellan djur och människa.

Avhandlingens syfte är att undersöka samspelen mellan visuella och språkliga representationer av djur i ”Little Golden Books”-serien, samt även hur dessa är sammanflätade med en vidare kulturell kontext. Den sägs också ha för avsikt att analysera hur kommersiella bilderböcker som de som ingår i denna serie bär på en inneboende potential att påverka unga människors föreställningar om djur-människa-relationen. Avhandlingsförfattaren Kelly Hubbens motivering för att undersöka just denna bokserie (där de för avhandlingens syfte mest relevanta delarna har valts ut) är dels dess

popularitet, dels omständigheten att de olika böckerna har en liknande estetisk utformning. De torde därmed kunna ge djupgående insikter avseende konstruktionen av skillnader och hierarkier mellan olika arter, menar Hubbens, insikter som i förlängningen kan användas för att spekulera kring hur detta slags litteratur påverkar de sätt på vilka den unga läsekretsen begreppsliggör denna relation.

Ett centralt begrepp i Hubbens resonemang är ”antropocentrism”, vilket ses som en fundamental del i en västerländsk ideologi som syftar till att reglera maktbalansen mellan människa och djur till människans fördel. För den undersökning som här utförs innebär begreppet att representationer av djur i barnlitteratur befinner sig i ett blivande inom ett politiskt fält. Ett annat centralt begrepp är ”antropomorfism”, vilket innebär att någonting icke-mänskligt såsom exempelvis ett djur tillskrivs mänskliga egenskaper, känslor och bevekelsegrunder – vilket kan både belägga och undergräva föreställningar om mänsklig exceptionalism. Utifrån de etiska frågor som aktualiseras av detta begrepp vill Hubbens göra en komparativ närläsning med teorier utvecklade inom ramen för ”human-animal studies” och det mer specifika fältet ”literary animal studies”.

Själva undersökningen sker i tre omfattande kapitel som vardera består av två fallstudier. Kapitel ett handlar om överlappningar mellan husdjur och barn i en amerikansk medelklasskontext, och undersöker de ideologier rörande detta område som återfinns i ”Little Golden Books”. Barnens situation görs här analog med husdjurens, men böckerna har också ett didaktiskt syfte att bland annat lära barnen empati. I kapitlets fallstudier diskuteras dels hur de litterära husdjursrepresentationerna återupprättar existerande sociala hierarkier via antropomorfism, dels hur just antropomorfismen ibland ger läsaren möjlighet att ifrågasätta och omvärdera den humanistiska diskursens arthierarkier.

I kapitel två studeras bokseriens skildringar av domesticering, vildhet och tämjande. Kapitlets båda fallstudier utgörs av relationen mellan

människa och häst respektive representationen av djur inom underhållningsindustrin. Här tecknas ett spänningsfält mellan antropomorfism och "antropodenial", där likheter mellan människa och djur generellt sett plockas upp i de fall de anses kunna frammana empati eller om de stödjer en antropocentrisk ordning, men bortses ifrån om de innebär att denna undergrävs.

Det avslutande analyskapitlet fokuserar på det problematiska förhållandet mellan antropomorfism, dödande och ätande i "Little Golden Books". Här behandlar den första fallstudien jagande och ätande av vilda och domesticerade djur, medan den andra anlägger postkoloniala perspektiv på detta område. Resultatet av undersökningen är att det trots en dominerande konservativ (antropocentrisk) tendens i Hübbers material även finns utrymme för mer subversiva förhandlingar rörande relationen mellan människa och djur.

Som helhet är Hübbers projekt ett relevant och aktuellt bidrag till det vitala fält som utgörs av studier av relationen mellan djur och människa. På en mer detaljerad nivå finns det emellertid ett par punkter på vilka studien hade kunnat förbättras. Jag hade gärna sett en mer systematisk genomgång av den tidigare forskningen på området, så att nyhetsvärdet av Hübbers undersökning blev helt tydligt. Vidare kunde studiens tidsspänn med fördel ha avgränsats till 1940–1950-tal; detta då (vilket Hübber själv påpekar) de allra flesta av de för analysen utvalda böckerna publicerats under dessa decennier. Studien hade då fått ett tydligare fokus och ett större djup, och dessutom hade möjligheter skapats för en mer omfattande kontextualisering än vad som nu ges. Vidare försvåras läsningen av otillräcklig korrekturläsning, en rörig disposition (särskilt i avhandlingens början), upprepningar samt orimligt långa citat som ibland lämnas otillräckligt kommenterade, eller till och med helt okommenterade. Slutligen måste jag även sätta ett frågetecken rörande avhandlingens titel, som inte får någon tydlig förklaring.

Den allra största invändning jag har rör dock Hübbers självdestruktiva tendens att uppfinna hjulet på nytt, och inte dra nytta av den teoretiska och metodologiska utveckling som finns på området djur och litteratur. Hübber orienterar sig i första hand inom barnlitteraturforskningen, vilket naturligtvis är ett helt rimligt val, men hon skriver också att hon ska anknyta till tankegångar i "literary animal studies", vilket hon emellertid sedan gör i ytterst liten omfattning. Ett bra exempel på detta finns på sidan 60–61, där hon diskuterar konsekvenser av att läsa litterära djur metaforiskt. Här refererar Hübber först till Erica Fudge, vilket är en relevant utgångspunkt, men går därifrån till Pamela J. Asquith som diskuterar denna fråga i en naturvetenskaplig kontext – i stället för att anknyta till den livliga diskussion i detta ämne som förts av exempelvis Philip Armstrong, Gabeba Baderoon, Laura Brown, Jacques Derrida, Greg Garrard, Akira Mizuta Lippit, Michael Lundblad, Susan McHugh, Carrie Rohman, Wendy Woodward och för all del också jag själv. Invändas kan här att vissa av dessa namn förvisso nämns – men Hübber kunde ha haft oändligt stor nytta av att använda dem mycket mer! En liknande lakun i kopplingen till tidigare forskning finns på sidan 33 och framåt, där Hübber spekulerar kring stora apors kommunikationsmöjligheter utan att vända sig till på området relevant forskning såsom Pär Segerdahls. Ytterligare ett tillfälle återfinns på sidan 62, där Hübber diskuterar böckernas pedagogiska ansatser utan andra referenser än John Locke; här hade exempelvis Helena Pedersen och Simon Ceder kunnat lyftas in, för att bara nämna två svenska exempel.

Konsekvenserna av underanvändandet av dessa för avhandlingsprojektet så relevanta kontexter blir en metodologisk och terminologisk vaghet. Vid olika tillfällen benämner Hübber, utan att referera till tidigare forskning, sin egen läsart som "critical reading" (27), "animal-centered reading" (42), en fokusering av "animal presence" (66), att inta en "animal-centered point of view" (143) eller att uppmärksamma

”animal agency” (165, 219, 221). Ingen av dessa ingångar definieras i någon större utsträckning, och systematiseras heller inte i den analytiska processen. Detta resulterar dels i att Hübbers får mycket onödigt tankearbete, dels i återkommande spekulationer och uppräknings- och frågeställningar vars relation till studiens övergripande frågeställning förblir oklar. Kanske är det även därför som frågan om vilka effekter djurgestaltningarna i ”Little Golden Books” kan komma att få på sin unga läsekrets förblir helt metodologiskt icke underbyggd och så småningom tappas bort på vägen; detta anslag återkommer endast i en mycket kortfattad diskussion om ”critical literacy” i avhandlingens slut.

Trots konsekvenserna av dessa invändningar – som överlag rör metodologisk och teoretisk stringens samt dialog med tidigare forskning – så lyckas Hübbers producera en litteraturvetenskaplig studie som är såväl relevant som insiktsfull och som dessutom tar sig an svåra frågeställningar rörande det specifika i barnlitteraturgenren i relation till förhållandet mellan representation och verklighet, mellan ömhet och våld i mötet mellan människa och djur. Kvaliteter som en god textläsande förmåga och en stor entusiasm för ämnet torde vara förklaringen till att jag trots ovanstående invändningar hade stor behållning av avhandlingen. Inte minst övertygas jag om spänningen mellan likhet och annanhet som karakteriserar diskussionen i kapitel två, samt de läsningar som definierar djuren i ”Little Golden Books” som ”colonial Others”, analoga med skildringar av icke-västerländska litterära gestalter. Ett annat tankeväckande resultat är att de ”exotiska” djuren faktiskt blir mer människoliknande, inte minst i bilderna, än exempelvis hundar och katter – på så vis att de framställs med exempelvis stora framåtriktade ögon och iförda kläder. Kanske kan även denna omständighet förstås med ett postkolonialt djurstudie-perspektiv? Här ser vi hur studien genererar nya frågeställningar för framtida forskning att utgå från.

Avslutningsvis vill jag lyfta fram att valet att studera en kommersiell genre som ”Little

Golden Books” är modigt, och påvisar den grundläggande (och viktiga!) insikten om litteraturens inneboende politiska potential – samt vikten av att läsa fram den. Att djur-människa relationen inkluderas i den komplexa diskussionen om förhållandet mellan politik, makt och litteratur är en förhållandevis ny omständighet, och Hübbers studie ska därmed förhoppningsvis med tiden komma att utkristallisera sig som en av de första undersökningarna producerade vid ett svenskt universitet som tar sig an den svåra uppgiften att bena ut dessa snåriga frågor.

Ann-Sofie Lönngren

**ISAK HYLÉN-CAVALLIUS
DEN OFÄRDIGA VETENSKAPEN: Om
krisen i svensk litteraturforskning och
litteraturotolkningens villkor**

Lund: Lunds universitet, 2018, 400 s.
(diss. Lund)

I en tid när humanvetenskaperna – för att inte säga all akademisk forskning – ställs under allt hårdare krav på att legitimera sig själva i relation till yttre intressen (under beteckningar som samverkan, innovation, praktisknära forskning, anställningsbarhet etcetera) är det befriande när det dyker upp en avhandling som är så obekymrat inåtvänd som Isak Hylén-Cavallius *Den ofärdiga vetenskapen*, försvarad vid Lunds universitet förra året. Inåtvänd? Jag gissar att Hylén-Cavallius skulle protestera, och kanske med rätta.

I centrum för uppmärksamheten står litteraturotolkningens premisser, betraktade framförallt via Paul Ricoeurs hermeneutiska teorier. Något tillspetsat är boken ett fyrahundra sidor långt argument för förträffligheten eller relevansen hos denna hermeneutik. Hylén-Cavallius försöker helt enkelt visa varför vi alla bör bli hermeneutiker, eller kanske snarare: på vilket sätt vi alla redan *är* hermeneutiker.

Men som undertiteln indikerar handlar avhandlingen också om ”krisen” i svensk litteraturforskning. Strategin går ut på att ringa in den

via läsningar av ett antal litteraturvetenskapliga exempel. Till att börja med fyra ”ämneskritiska” studier, skrivna av Hanne-Lore Andersson, Svante Nordin, Michael Gustavsson och undertecknad, mellan 2003 och 2008. (Det bör alltså öppets sägas att recensenten i det här fallet inte är opartisk i relation till den bedömda boken. Härmed är läsaren i alla fall förvarnad.) Redogörelsen för dessa olika forskningsexempel är – ja, det gäller avhandlingen i dess helhet – omsorgsfull, lyhörd och initierad. Problemet är snarast att omsorgsfullheten för med sig en hel del upprepningar och en viss långdragenhet. Som helhet hade avhandlingen vunnit på att kortas ned åtminstone hundra sidor.

Efter denna del vänder sig Hyltén-Cavallius till tre andra studier för att ”undersöka vad som faktiskt kan göras och görs i litteraturvetenskapen, snarare än vad litteraturvetare hävdar att de gör” (141). Det kan låta som en klok strategi – för blir inte litteraturvetenskapen, i takt med att forskningsrådets inflytande ökar, alltmer upptagen av påståenden och självdeklARATIONER, på bekostnad av själva görandet? Men att komma åt detta görande visar sig, inte oväntat, vara ganska svårt – för var sitter det? Vad är *inte* görande? Implicerar inte Hyltén-Cavallius ambition ett accepterande av den distinktion mellan teori och empiri som han samtidigt vill ifrågasätta? Exempelen i den här delen är Birgitta Swanberg, Anders Olsson och Aris Fioretos, samtidigt som ett antal filosofer, både svenska och mer kanoniserade, vävs in i diskussionen. Nivån är hög, intentionsdjupet stort, men i någon mån är det som om undersökningen hela tiden hotar att flyta över sina breddar, med följd att ämnet blir alltmer svåröverskådligt.

Även om studien lyckas ganska bra med att blottlägga några av de konfliktlinjer som har ärrat svensk litteraturforskning under de senaste decennierna (som frågan om förhållandet mellan teori och empiri, om teoretisk pluralism, eller om syftet med litteraturvetenskap) så växer sig en fråga successivt allt starkare under läsningen. Om det nu är litteraturvetenskapens kris och litteraturtolkningens villkor som ska

avhandlas, är det då verkligen artiklar av Carl Fehrman från 1991, eller av undertecknad från 2000, som man bör vända sig till? Finns det inte andra, mer triviala men också mer akuta problem att bekymra sig för? Film- och bildbaserad kommunikation tar alltmer över, det allmänna läsandet minskar, litteraturens plats i svenskundervisning krymper, dagspressen och med dem kultursidorna kämpar i motvind, de litteraturvetenskapliga institutionerna uppslukas av större enheter, antalet sökande studenter till kurserna minskar – att i det läget lansera Ricœurs hermeneutik som en lösning kan framstå lite som att försöka rädda Titanic genom att be fartygsorkestern byta repertoar.

Men kanske är det trots allt en orättvis invändning. När Hyltén-Cavallius talar om ”kris” syftar han inte på den sortens yttre hot mot litteraturvetenskapen som institution, utan snarare på en egenskap hos litteraturen själv, en aspekt av allt läsande. Om inte förr så blir detta tydligt i avhandlingens tredje del där Ricœurs syn på tolkandet – i första hand *La Métaphor vive* – ställs i centrum i en ingående men pedagogisk presentation. Via en diskussion av Kant och Hegel visar Hyltén-Cavallius hur Ricœur, genom att å ena sidan acceptera Hegels kritik av Kants tänkande, men å andra sidan hålla fast vid Kants motstånd mot en slutlig syntes, utnyttjar mellanrummet mellan deras positioner. Om denna och avhandlingens alla andra teoretiska omvägar bidrar till att uppnå syftet kan diskuteras, men de bidrar i alla fall till en intressant teoretisk diskussion. Ganska ödmjukt deklarerar Hyltén-Cavallius att han med sin studie vill fylla en lucka i den svenska Ricœur-receptionen. Utan tvekan gör hans avhandling mer än så.

För det är också en mer allmän litteraturteoretisk problematik som vecklas ut i denna del. Litteraturen är paradoxal till sitt väsen – detta är på sätt och vis avhandlingens huvudargument, som först nu blir tydligt. Denna paradox finns i koncentrerad form i metaforen, som med en formulering hämtad från Ricœur utgör ”the site of the clash between sameness

and difference” (283). Identitetens ”är (som)” sammanfaller i metaforen med skillnadens ”är inte”. I Hyltén-Cavallius Ricœur-influerade perspektiv är detta inte bara ett litterärt fenomen, utan en modell för den mänskliga erfarenheten över huvud taget. I det avseendet kan man givetvis invända mot min inledande anmärkning om inåtvändhet: det som till sist visar sig stå på spel i avhandlingen är inte bara frågan om hur vissa texter ska förstås, utan om den mänskliga existensen i stort. Tolkandet blir från Hyltén-Cavallius perspektiv alltså ett sätt att härbärgera motsättningen mellan teori och empiri, allmänt och särskilt, subjekt och objekt.

Men är inte detta föga förpliktande allmän-gods? Är inte problemet med dessa hermeneutiska argument att de är så öppna att alla kan instämma i dem? Kanske inte riktigt ändå. Hyltén-Cavallius lyckas ganska bra med att demonstrera den kritiska udden i sin hållning genom att ställa den mot ett annat ideal. Det är de redan nämnda Svante Nordin och Michael Gustavsson, men även Anders Pettersson, som får representera det. Med Hyltén-Cavallius synsätt handlar litteraturvetenskap ”inte om att bevisa satser utan om att förstå litterära yttranden och i förlängningen det egna jaget, människan i allmänhet och hennes spänningsfyllda tillvaro” (344). Det leder, om man ska vara mer precis, till ett bejakande av ”en vetenskap vars främsta uppgift måste vara att förlänga det förbegrepps-liga ögonblick av förvirring i vilket det nya kan framträda” (272). Vad Hyltén-Cavallius distanserar sig från är alltså det ideal enligt vilket forskning handlar om att uppnå klarhet, att besegra meningsmotståndare, att forska sig fram till det entydiga, att verifiera eller falsifiera sig fram mot det sanna. I det sammanhanget blir Petterssons kritik av verk-begreppet särskilt relevant: begreppet ”verk” borde undvikas eftersom det är fullt av paradoxer och därmed vetenskapligt ohållbart, hävdade Pettersson i sin bok *Verkbegreppet* 1981. (Här kan man fråga sig varför Hyltén-Cavallius vänder sig till denna snart fyrtio år gamla studie, och inte till någon av Petterssons senare skrifter.) Med stöd hos

Ricœur argumenterar Hyltén-Cavallius alltså för att det tvärtom är dessa paradoxer som är poängen med litteratur.

Även om denna argumentation är övertygande tror jag att Hyltén-Cavallius både är alltför optimistisk och alltför pessimistisk när han ska dra konsekvenserna av sin hållning. ”Förr eller senare måste det spekulativa tänkandet komma till insikt om sin oförmåga att leva upp till sina egna föresatser, förr eller senare måste ett kritiskt uppvaknande komma till stånd. Vetenskapens undantryckta kris kommer att göra sig hörd.” (338) Det ”spekulativa tänkandet” syftar här närmast på det som ofta brukar betecknas som positivistiskt, det vill säga ett vetenskapsideal som inbegriper tydliga definitioner, enighet, klarhet och så vidare. Den ”kris” som apostroferas hos Hyltén-Cavallius utesluter inte bara denna tydlighet; den är dessutom något önskvärt. Som litteraturvetare kan vi inte komma undan ”krisen”, bara *trycka* undan den. Min invändning här gäller vare sig föresatserna eller krisen, utan den hoppfullhet som också uttrycks i den citerade passagen. Vad talar för det ”uppvaknande” Hyltén-Cavallius ser framför sig? Om ett sådant uppvaknande skulle komma till stånd, blev allt bra då? Är det inte något implicit modest över den vetenskapssyn som visar sig här?

Ett skäl till att jag inte delar hans förhoppning är att forskningen i dag är så hårt disciplinerad. Av forskningsrådets instruktioner, av peer review-bedömningarnas implicita ideologi, av diverse till synes oskyldiga riktlinjer som driver den humanvetenskapliga verksamheten *inte* mot det öppna, ofärdiga och paradoxala, utan tvärtom mot det stängda, definierade, välvgränsade och färdiga. I det perspektivet menar jag att Hyltén-Cavallius blick på situationen blir lite för idealistisk, lite för teoretisk, lite för språkfilosofiskt instängd. Jag välkomnar visserligen hans Ricœur-exeges, och jag står på hans sida i frågan om det öppna versus det färdiga – utan den sortens tänkande tror jag att litteraturvetenskapen förlorar sitt existensberättigande. Men om målet är att förstå vårt äm-

nes situation och svårigheter, dess verkliga kris, måste man rimligen också vidga diskussionen till att omfatta andra aspekter som ofrånkomligen också rör det litterära: ekonomi, material, mediering, genus, samhälle, ekologi, politik... Annars är risken att resultatet blir lika spekulativt som i det ideal Hyltén-Cavallius kritiserar. Eller om man vänder på saken: om vi förstår litteraturvetenskapens "kris" som en rent språklig eller litterär företeelse, blir då inte ämnets *möjligheter*, dess kraft att gripa in i sin samtid, också rent språkliga?

Mot den bakgrunden är det kanske ironiskt att avhandlingen faktiskt skulle kunna ha större sprängkraft utanför litteraturvetenskapen än inom den samma. Jag tänker på de senaste årens post-truth-diskussion, med å ena sidan det relativistiska ifrågasättandet av rena självklarheter, och å andra sidan den ganska fyrkantiga motreaktion som denna relativism har väckt både i massmedia och från akademiskt håll. När Hyltén-Cavallius kritiserar "det verifieringsriska, mer eller mindre förgivettagna sanningsbegreppet [...] som präglar konventionellt och även vetenskapligt språkbruk" så skär hans argumentation effektivt rakt igenom denna kontrovers (316). Poängen är att han inte ger upp vare sig sanningsanspråken (med hänvisning till att, som det brukar heta, "allt är relativt", att "sanningen är subjektiv" eller liknande) eller de vetenskapliga anspråken. Tvärtom är det denna kris som måste utgöra vår vetenskaps början.

Men allt detta har också relevans i förhållande till det tydlighetsideal som i dag breder ut sig på område efter område (partiledare säger sig vilja bli tydligare, universitetets lärandemål ska bli tydligare, betygskriterierna i skolan likaså, och så vidare). Hyltén-Cavallius avhandling är ett starkt argument *mot* denna utveckling, ett starkt försvar för det otydliga. Jag önskar att han sätter sig ner och skriver en kortare, mer publikutvänd bok som kan ge det argumentet större spridning.

Sven Anders Johansson

ULRIKA LAGERLÖF NILSSON
**TRADITION, MODERNITET OCH
FÖRNYELSE: Elisabeth Beskow och
hennes författarskap decennierna
kring sekelskiftet 1900**

Åbo: Åbo Akademis förlag, 2017, 336 s.
(diss. Åbo)

Elisabeth Beskow skrev under pseudonymen "Runa" ett femtiotal böcker för barn och vuxna i början av 1900-talet. I sin samtid var hon en av de mest lästa kvinnliga författarna, men hon har lämnat få avtryck i litteraturhistorien. Romanerna gavs huvudsakligen ut på religiösa förlag och kan räknas till den så kallade uppbyggelselitteraturen, vilken som bekant utgör en av de mindre utforskade delarna av den skönlitterära utgivningen. Ulrika Lagerlöf Nilsson vill i sin avhandling i kyrkohistoria uppmärksamma detta författarskap och belysa Beskows plats i litteratur- och kyrkohistorien. Som Lagerlöf Nilsson framhåller utgör sekelskiftet 1900 en omvälvningens tid inom det svenska samhället och litteraturen. Under perioden sökte Svenska kyrkan nya vägar för att såväl sprida sitt budskap som att bemöta kritik från bland annat andra frikyrkliga samfund och den socialistiska arbetarrörelsen. I denna process fick uppbyggelselitteraturen en viktig funktion, vilket öppnade ett nytt verksamhetsfält inte minst för kvinnliga skribenter.

Syftet med avhandlingen är trefaldigt: att undersöka Beskows biografi och väg till författarskapet, att analysera i vilken mån romanerna belyser modernitetens förändringar och hur böckerna mottogs i samtiden, samt att nyansera de tidigare biografiska skildringarna av författaren. Med utgångspunkt i genusteori och Pierre Bourdieus kultursociologiska teorier undersöker Lagerlöf Nilsson en varierad empiri som består av brev, kameralt material, romaner, omdömen från Evangeliska Fosterlandsstiftelsens förlag, recensioner ur dagspress, biografier och litteraturhistoriska översiktsverk. Avhandlingen är tydligt strukturerad och innehåller en föredömlig materialredovisning i inledningen

av varje analyskapitel. Den ger ett gediget intryck och är genomgående skriven på ett lättillgängligt språk.

Det första analyskapitlet utgörs av en genomgång av de notiser om Beskow som förekommer i lexikon och litteraturhistoriska verk. Resultatet är tämligen magert och bekräftar bilden av en huvudsakligen bortglömd författare. Beskow omnämns i ett fåtal av uppslagsverken, ibland enbart i notiser om sin far Gustaf Emanuel Beskow som var en uppmärksam präst, pedagog och riksdagsman. De fyra biografiska teckningarna ger en fylligare men tämligen samstämmig bild enligt Lagerlöf Nilsson. Elisabeth Beskow framställs som en blyg person som ville använda litteraturen för att sprida sitt kristna budskap, men som själv undvek offentlighetens ljus. Biografierna är skrivna under ett förhållandevis kort tidsspänn mellan 1932 och 1956. Lagerlöf Nilsson menar dock att det går att se en fokusförskjutning från ett intresse för personhistoria till en presentation av författarens verk. Hon förklarar förändringen med att de sista biografierna skrevs i samband med en nytvning av Beskows romaner. Det fanns ett behov av att både introducera författarskapet och att marknadsföra böckerna för en ny publik via biografierna.

Elisabeth Beskows uppväxt, utbildning, släkt och sociala nätverk står i fokus i de två nästföljande kapitlen. Familjens nyevangeliska och pietistiska bakgrund blev betydelsefull för flickan, som livet igenom leddes av en stark gudstro. Hon kom från en högborgerlig bakgrund, med stort socialt, kulturellt och ekonomiskt kapital. Efter tidens mått fick hon en god utbildning och drömde som vuxen om att arbeta som sjuksköterska, men blev tidigt tvungen att lämna yrket på grund av hälsoproblem. I stället blev författarbanan hennes kall. Till skillnad från många andra samtida författare var hon ekonomiskt oberoende och behövde inte ägna sig åt brödskrivande. Hennes drivkrafter var snarare en religiös övertygelse och en önskan om att finna en meningsfull verksamhet. Genom litteraturen ville hon förmedla evangeliet

till människorna. Lagerlöf Nilsson betonar att Beskows olika kapital bidrog till att hon kunde etablera sig som författare. Även om debutromanen publicerades under pseudonym bör hennes förankring i Stockholms religiösa och kulturella kretsar ha varit avgörande för hennes livsval och fungerat möjliggörande.

I det sista analyskapitlet riktas uppmärksamheten mot Beskows skönlitteratur och dess mottagande. Femton romaner har valts ut då de bedömts vara särskilt intressanta för att diskutera hur författaren bemöter den moderna samhällsutvecklingen. Urvalet verkar bestå av samtidsrealistiska berättelser för vuxna och fördelar sig över perioden 1895 till 1927, vilket motsvarar stora delar av Beskows verksamma tid som författare. Undersökningen struktureras runt tre teman som Lagerlöf Nilsson menar är framträdande i författarskapet: kärlek och äktenskap, relationen mellan klass, socialism och kristen tro, samt kvinnans plats i samhället. Dessa dagsaktuella frågor behandlas i romanerna ur ett kristet perspektiv och Lagerlöf Nilsson konstaterar att de till synes triviala berättelserna kan ge viktiga insikter i hur exempelvis äktenskap och skilsmässa betraktades i ett kristet idé-sammanhang runt sekelskiftet 1900. Genom att Beskow ofta arbetar med öppna slut och en dialogisk metod där olika livshållningar ställs mot varandra skapas också en större komplexitet i texterna än väntat. Lagerlöf Nilsson visar på ett förtjänstfullt sätt att romanerna ingår i en samtida idédebatt. Analysen relateras dock i liten utsträckning till forskning om hur likartade teman behandlas i andra samtida kvinnliga författarskap. En dylik jämförelse kunde ha tydliggjort vad som är standardinslag i tidens litteratur respektive Beskows mer moderna drag eller ställningstaganden.

En av de intressantare delarna av avhandlingen rör det samtida mottagandet av Beskows romaner. Avhandlingsförfattaren utgår i diskussionen från manuskriptomdömen från Evangeliska Fosterlandsstiftelsens förlag och recensioner från dagspressen. Förlagsutlåtandena bedömer texterna dels utifrån språkbehand-

lingen, dels utifrån det teologiska innehållet. Beskow är i dialogen med förlaget både tydlig med vad som varit hennes konstnärliga avsikt och tillmötesgående mot kritiken. Förlagets omdömen är vanligtvis berömmande, medan mottagandet i dagspressen var mer blandat. Ibland avvisas romanerna som förenklad uppbyggelselitteratur, andra gånger beskrivs de som väl utförda och som nyttig, underhållande läsning. Här saknar jag en återkoppling till de tidigare resonemangen om författarens sociala och kulturella kapital. Framstår Beskows tillgångar som lika gångbara inom det kyrkliga respektive det litterära fältet? Vad är det aktörerna strider om och hur påverkar det bedömningarna? Och hur förhåller sig de olika fälten till varandra? Dylika frågor skulle ha rymts inom undersökningens ramar och kunde ha givit ett spännande bidrag till såväl den litteraturvetenskapliga som den kyrkohistoriska forskningen.

Tradition, modernitet och förnyelse utgår från omfattande arkivstudier, vilket får konsekvensen att beskrivning emellanåt ges företräde framför fördjupad analys. Möjligen fanns inledningsvis en ambition om att i högre grad utmana den etablerade bilden av Elisabeth Beskows författarskap, men avsaknaden av bevarat material har sedan satt gränser för vad som har kunnat uppnås. I enstaka fall kan också anas en strävan efter att uppvärdera författaren och få henne att framstå som mer modern än hon tycks ha varit. Framför allt ställer jag mig tveksam till Lagerlöf Nilssons beskrivning av henne som ”en liberal föregångare” (286). Vad avhandlingsförfattaren benämner som Beskows moderna ställningstaganden är oftare i linje med den kristna, politiskt konservativa delen av kvinnorörelsen än dess liberala grupperingar. Detta bör emellertid betraktas som mindre invändningar mot en väl genomförd avhandling. Med *Tradition, modernitet och förnyelse* bidrar Lagerlöf Nilsson med viktig kunskap om ett försummat författaröde och ett alltför utforskat område av det litterära fältet.

Maria Andersson

MALIN NAUWERCK
**WORLD OF MYTHS:
World Literature and Storytelling
in Canongate's Myths Series**

Avdelningen för Litteratursociologi, Uppsala universitet, 2018, 389 s.
(diss. Uppsala)

Det medelstora skotska förlaget Canongate stod bakom den ambitiösa satsning som gick under namnet The Myths-serien under åren 2005–2017. I spetsen stod den egensinnige och mytomspunne förläggaren Jamie Byng. Projektet omfattade ett flertal av världens mest kända författarskap och involverade förläggare från över fyrtio olika länder, däribland Bonniers förlag här i Sverige. Eftersom så många länder var inblandade redan vid födelsen av projektet som idé, innan något verk hunnit publiceras eller ens skrivs, är serien ett exempel på litteratur som kan kallas ”born world literature”, litteratur som är tänkt från början att överskrida nationella och språkliga gränser. Konceptet bakom serien var att ansedda författare skulle få fria tyglar att omvandla stoff ur valfri mytologisk källa till stor litteratur. En grundtanke var också att visa hur all stor litteratur hämtar inspiration från myternas värld.

De mest kända författarna som gavs ut i serien var dock alla engelskspråkiga, något som vittnar om engelskans dominans på världsmarknaden. Exempel är Philip Pullman, Margaret Atwood, Jeanette Winterson och Ali Smith. Från Sverige deltog Klas Östergren med titeln *Orkanpartyt* (2007), baserad på nordisk mytologi. Projektet pågick 2005–2017 och hade sin mest intensiva fas under de inledande åren 2005–2010, då de mest kända och sålda verken gavs ut. Totalt publicerades så många som tjugofem titlar inom serien.

Nauwercks avhandling tar sin utgångspunkt i Myths-serien som fenomen på bokmarknaden och undersöker serien utifrån en rad olika aspekter såsom vilka berättelser som har omgärdat serien sedan idén först kläcktes, hur den presenteras i marknadsföringsmaterial av olika

slag och hur berättelsen om serien sedan utvecklas och förstärks genom författarnas bidrag till marknadsföringen och dessutom genom verken som ingår i serien. Syftet är att kartlägga och jämföra seriens ursprung och utveckling över tid samt att undersöka dess roll i relation till samtida förändringar inom förlagsvärlden och i en mer allmän litterär debatt om globalisering och kulturell mångfald.

Begreppet storytelling – som är vanligt förekommande i forskning om marknadsföring – är centralt för undersökningen för att beskriva förlagets marknadsföring av serien och författarnas sätt att skapa och upprätthålla en författaridentitet på marknaden. Begreppet används för att undersöka författarnas berättelser om deras egen roll i Myths-serien, förläggaren Jamie Byngs berättelser om seriens skapelse och syftet med projektet, samt kritikernas respons till serien och enskilda verk i den. Ett särskilt kapitel ägnas åt mottagandet av serien i Sverige och ett åt att analysera ett enskilt verk i serien: Margaret Atwoods *Penelopiaden* (2005).

En annan teoretisk och metodisk utgångspunkt är att serien undersöks genom dess paratexter. Paratexter definieras utifrån Gerard Genettes grundläggande definition där paratext delas in i peritext och epitext. Peritext är det material man finner i det skönlitterära verkets omedelbara närhet genom exempelvis omslag, citat på omslag, titel, författarnamn och baksidestext samt förord, efterord och dylikt. Epitext är andra fenomen som kan påverka läsarens förståelse av verket men som inte finns i dess omedelbara närhet, exempelvis författarintervjuer eller recensioner. Nauwerck ansluter sig till förlagsvetaren Claire Squires och andra förlagsforskare utveckling av begreppet där paratexter blir intressanta att undersöka som marknadsföring av verket, medan Genette i första hand intresserade sig för hur paratexter kan påverka tolkningen av verkets innehåll. De paratexter som undersöks i Nauwercks bok är exempelvis sådant som förlagets marknadsföringstexter, kataloger, uttalanden i media om Myths-serien men också böckerna som ingår i serien, deras

omslag och utformning samt olika författares uttalanden om serien och sin egen medverkan i den. Därtill har Nauwerck intervjuat Jonas Axelsson, som var Bonniers representant i samarbetet kring serien, och gjort en närläsning av Atwoods roman *Penelopiaden* med fokus på hur texten kan relateras till marknadsföringen av serien i sin helhet och till Atwoods egen berättelse om sitt författarskap och dess förhållande till serien. Utöver detta tillämpar Nauwerck den gängse litteratursociologiska metoden att även kartlägga relevanta kvantitativa uppgifter om seriens upplageantal, översättningar etcetera för att analysera seriens betydelse och roll i det globala litteratursamhället.

Det är följaktligen en, på det metodologiska planet, mycket rik avhandling som genom sina många metoder dyker allt djupare ner i Myths-serien för varje nytt kapitel. Detta gör den varierande och underhållande att läsa. I första kapitlet skärskådas Jamie Byng, vars personlighet och personliga berättelse om hur han som ett ungt och djävrt geni fick en allt större makt på det skotska Canongate haft stor betydelse som ett inslag i den berättelse som användes för att marknadsföra serien. På samma sätt knyts berättelsen om förlaget, som beskrivs som en David mot den engelska bokvärdens Goliat-förlag, starkt till personen Byng och senare till Myths-serien. Förlaget och Byng gjorde redan tidigt en mycket uppmärksam och framgångsrik satsning på att ge ut de fyra evangelierna ur King James bibel som, för varje titel i den så kallade Pocket Canon-serien, blev introducerade av kända personer som Will Self, Doris Lessing, Fay Weldon, Nick Cave och Louis de Bernières. Myths-serien kan ses som en variation på samma koncept, det vill säga tanken om att låta kända namn ge glans åt en serieutgivning kring ett gemensamt tema. I varumärkesbygget kring Myths-serien kom enligt Nauwerck fyra saker att framhävas, nämligen kvalitet, internationalism, universalitet och det mytiska.

Nauwerck gör sedan en statistisk genomgång av serien där det bland annat framkommer att de verk som behandlade myter från de mytologier

som är kända över hela världen (exempelvis grekisk mytologi) fanns bland de engelskspråkiga författarna medan författare från mindre språkområden har tenderat att hämta inspiration från lokala mytologier. Ett exempel på detta är Östergren, som i stället för att ge sig på att tolka en myt ur exempelvis kristendomen eller något av antikens epos valde att hämta stoff ur nordisk mytologi. Detsamma gällde för andra verk i serien som valde att uttolka myter från lokala folksagor, exempelvis från Slovenien eller Östasien. Angående seriens översättning framkommer bland annat att det sällan förekom att verk översattes mellan olika språk om något av språken inte var engelska, annat än mellan grannländer. Majoriteten av titlarna i serien skrevs på engelska (cirka två tredjedelar) medan sju titlar skrevs på andra språk. Även om serien klassades som internationell går det således att peka på en dominans av engelskan som språk, vilket är en naturlig konsekvens av det engelska språkets dominans i den globala förlagsvärlden. Ett annat resultat som lyfts fram är att det finns en dominans av kvinnliga författare i de verk i serien som gavs ut med engelskspråkiga författare, medan det övervägande är manliga författare som anlitas för de verk som gavs ut i serien på andra originalspråk. Trots att det alltså fanns en kvinnlig dominans bland de mest tongivande verken, så blir resultatet att de manliga författarna dominerar i seriens totala utgivning.

Det är uppfriskande att den statistiska kartläggningen av serien kompletteras med ingående kvalitativa analyser på ett balanserat sätt. Kombinationen ger en mångsidighet åt undersökningen som också karaktäriseras av en rörelse där analysen går från de riktigt breda och stora sammanhangen till mindre och mindre beståndsdelar i det komplexa fenomen som undersöks. Kärnan i avhandlingen i det här fallet skulle i så fall vara analysen av Atwoods Myths-titel *Penelopiden*, som på ett förtjänstfullt sätt djupdyker i den litterära texten och samtidigt visar hur den kan hjälpa oss att förstå kontexten. Texten läses utifrån Atwoods egna utsagor om sin medverkan i projektet men också

utifrån hur Atwoods "authorial narrative", det vill säga hennes berättelse om sitt eget författarskap, svarar mot texten. Här blir en spännande slutsats att det, när det gäller ett så stort och internationellt framgångsrikt författarskap som Atwoods, inte är självklart om det är författarens berättelse om verket som stämmer in i förlagets berättelse om serien eller om författaren snarare använder den senare för att stärka berättelsen om det egna författarskapet. Vilket lager i berättelsen ska tolkas som det överordnade? Det finns en uppenbar ömsesidig vinst för författare och förlag. Genom sin medverkan i Myths-projektet stärks seriens varumärke och även Canongates. Nauwercks analys visar även hur intrikat såväl texten i verket som Atwoods eget förhållningssätt till det och till serien används som ett sätt att i sin tur stärka Atwoods varumärke som författare.

I sista kapitlet lyfts blicken igen till den avgränsade kontexten att analysera seriens avtryck på den svenska bokmarknaden. Östergrens inspel med *Orkanparty* recenserades i många sammanhang och serien som projekt fick också en del uppmärksamhet. I receptionen framkommer att det fanns en tydlig ambivalens gentemot projektet på svensk mark. Östergrens roman fick både positiv och negativ respons. De gånger man var positiv fanns en tendens att tonar betydelsen av verket som en del av en serieutgivning, medan de gånger man var negativ tycks det faktum att verket var del av en serie vara en utgångspunkt för den negativa responsen. Det underliggande resonemanget tycks vara att boken blir sämre för att den är resultat av en serieutgivning där författarna skriver på beställning från en uppdragsgivare och att författarens naturgivna inspiration därmed måste hämmas, vilket resulterar i att verket blir sämre än det annars skulle behöva bli. Denna skepsis mot serieutgivningens villkor i Myths-serien tycks vara övervägande bland just de svenska kritikerna.

Nauwercks avhandling är ett intressant exempel på hur världslitteratur kan analyseras och förstås som det komplexa fenomen det är. I sitt täta sätt att följa seriens väg genom

litteratursambället bidrar den till det internationellt förhållandevis begränsade forskningsfältet publishing studies, som i Sverige är ännu mer begränsat. Fältet är relaterat till det större området bokhistoria, som också är relativt litet på det nationella planet. På så sätt är avhandlingen ett viktigt bidrag som kan stärka båda. Den ger också inblick i hur en specifik utgivning kan laddas med symbolik och mening för en rad olika aktörer på en global bokmarknad. Studien är överlag välskriven därtill, även om en del korrekturfel som hade kunnat undvikas också smugit sig in. Det vore roligt om denna forskning kunde inspirera till flera studier av liknande ambitiösa slag.

Sara Kärrholm

OLLE NORDBERG
AVKOPPLING OCH ANALYS: Empiriska perspektiv på läsarattheter och litterär kompetens hos svenska 18-åringar
Uppsala: Acta Universitatis Upsalensis, 2017, 285 s. (diss. Uppsala)

Hur står det *egentligen* till med svenska ungdomars läsande? Det är den underliggande frågan i Olle Nordbergs avhandling *Avkoppling och analys*. Litteraturredaktikens uppsving och litteraturläsningens upplevda legitimeringskris i skolan torde inte ha gått någon förbi, och i media diskuteras regelbundet skönlitteraturens eventuella nytta i undervisning. Forskare, lärare, föräldrar och politiker – många har starka åsikter om hur undervisning bör ske och vad den bör innehålla. Det enda som de flesta röster synes vara överens om är att dagens ungdomar är dåliga på, och ointresserade av, att läsa skönlitteratur. Ungdomarnas egna röster om sin inställning till läsning lyser allt som oftast med sin frånvaro.

I *Avkoppling och analys* söker Nordberg råda bot på detta. Avhandlingen tar avstamp i denna debatt om ungdomars läsande, som ofta påvisar att ungdomars läsförmåga och läsintresse minskat, och som bevis hänvisar till dalande PISA-

resultat. Detta sätts ofta i samband med internet och datorspelens segertåg, och diverse snabba lösningar efterfrågas för att vända på denna negativa trend. Nordberg menar dock att litterär kompetens och elevers attityd till läsning inte är möjligt att fånga i kvantitativa mätningar likt PISA. I denna avhandling genomför han i stället en empirisk, kvalitativ undersökning av attityd och kompetens hos elever i den digitala tids eran, med fokus på elevernas egna perspektiv.

Nordberg tecknar inledningsvis en skiss över tidigare rön inom läsforskning och litteraturredaktik. Den litteraturredaktiska forskningen beskrivs som ung och homogen, och avskild från övrig litteraturvetenskap men även från icke-skolanknuten empirisk läsforskning. I fokus står svenskundervisningen, och inte sällan legitimeringsfrågan, och analyser genomförs av styrdokument, läromedel samt genom etnografiska klassrumsundersökningar. Fältet beskrivs även som teoretiskt homogent, trots uppdelningen mellan erfarenhetspedagogik och kompetenspedagogik, samt nyare forskning som fokuserar på medier och literacy.

Skillnaderna mellan de olika litteraturredaktiska inriktningarna framstår ur Nordbergs perspektiv som ytlig. Trots positioneringarna gällande synen på texten, läsaren, hur och varför man bör läsa, menar han att majoriteten av forskningen utgår från samma teoretiska utgångspunkter, exempelvis Lars-Göran Malmgrens tredelade uppdelning av svenskämnet, Louise M. Rosenblatts transaktionsteori och Kathleen McCormicks läsarrepereroarer. Han menar även att denna forskning i huvudsak kommit fram till samma resultat: att det såväl bland gymnasister och lärarkandidater råder en subjektiv och okritisk läsning, en svårighet att legitimera skönlitterär läsning och en ovana att läsa fiktion dokumentärt.

Dessa gemensamma påståenden följer med genom avhandlingen som en fond, som resultaten kring elevernas kompetens och attityd testas mot. Det Nordberg här vill göra annorlunda är dock att vända sig direkt till eleverna, utan teoretiska filter. Han använder sig av ett empiriskt

perspektiv, utefter forskare såsom David Miall, Marisa Bortolussi och Peter Dixon, och grundad teori i linje med Barney Glaser och Anselm Strauss. Avhandlingen är uppdelad i tre olika undersökningar, med olika metoder och material, som bygger på och fördjupar varandra i en triangulerande process, med syftet att studera attityd och förmåga hos eleverna, och att bidra till läsforskningen och litteraturredidaktiken.

Nordbergs strävan är att utgå ifrån materialet, utan att på förhand bestämma vad han letar efter, för att på så sätt kunna ifrågasätta tidigare teoretiska antaganden. Samtidigt kräver undersökningarna en uppfattning om vad litterär kompetens är för något. Detta löser Nordberg genom att sammanställa en punktlista över beståndsdelar som han menar att tidigare läsforskare från olika traditioner är överens om bör utgöra en litterär kompetens. Denna lista får sedan agera modell för att mäta elevernas kompetens i undersökningarna: förståelse för fiktionens egenart, förmåga till inlevelse och identifikation, att göra allmänmänskliga reflektioner utifrån det lästa samt att anlägga ett metaperspektiv på läsningen.

Den första undersökningen är den så kallade uppsatsundersökningen. Här utforskar Nordberg en eventuell förändring efter det digitala genombrottet, genom en jämförande studie av ett antal nationella prov från år 2000 och uppsatser skrivna efter samma instruktioner år 2012. De nationella proven är insamlade från elever i hela landet medan uppsatserna skrivits av en enskild klass, i båda fallen rör det sig dock om elever i årskurs tre på gymnasiet. Eleverna uppmanas här utveckla tankar om sitt eget läsande. Huvudfokus ligger alltså på elevernas attityd till skönlitteratur, och huruvida den förändrats i takt med ett omvandlat medieklimat. Resultatet visar visserligen på en viss tendens att läsa mer för nöje och avkoppling, och mindre för reflektion och personlighetsutveckling, men att attityden till läsmidiet, framförallt den tryckta boken, förefaller mycket positiv.

Sedan följer en enkätundersökning, där elevernas attityd sätts i relation till deras litte-

rära kompetens och medievanor. Deltagarna i denna undersökning är samma gymnasieklass som i uppsatsundersökningen. De har fått läsa en novell av Werner Aspenström och svara på kryssfrågor om texten, men också om sina läsvanor. Det visar sig återigen att eleverna har en positiv inställning till traditionella böcker, men att detta ej motsvaras av någon större konsumtion. Eleverna genomför ändock kompetenta läsningar av novellen, förutom i fråga om fiktionens egenart. För dem uppfattas inte textens verklighetsanspråk som särskilt relevant; det finns i stället en medvetenhet om att alla skildringar rymmer både diktning och verklighet. Nordberg problematiserar här i viss mån modellen, något som jag gärna sett mer genomfört.

Till sist kommer en intervjuundersökning, där Nordberg genomfört fokusgruppsintervjuer med en ny elevgrupp, som gick sitt tredje år på gymnasiet läsåret 2014/2015. Han vill här djupare utforska fem punkter av motsättningar som framkommit i de tidigare undersökningarna, nämligen att eleverna har en positiv attityd till läsning samtidigt som de sällan läser, att de ej är kompetenta utifrån den traditionella modellen men likväl genomför kompetenta läsningar, att de skiljer på skol- (analytisk) och nöjesläsning, att de trots en utvecklad analytisk läsning ej värderar skolans undervisning, och att de gör en skarp uppdelning mellan den digitala världen och analog läsning.

Eleverna i intervjuundersökningen har fått läsa samma novell av Aspenström och svara på den tidigare enkäten, och utefter svaren har 29 elever valts ut, från ett flertal olika klasser. I de tidigare undersökningarna säger sig Nordberg ha sökt efter mittfåran av elever, men här intresserar han sig i stället för ytterkanterna vad gäller kompetens, frekvens och attityd. Eleverna är indelade i tre olika grupper från högskoleförberedande- respektive yrkesprogram. De båda 1-grupperna består av de mest kompetenta eleverna inom de olika programmen, och enbart av kvinnor. De två 2-grupperna består av relativt goda tolkare som angett låg läsfrekvens, och består i majoritet av män. Den högskoleförbe-

redande gruppen 3 består av elever som angett att litteratur är mycket viktig för dem, medan yrkesgruppen 3 består av elever som inte är lika intresserade av läsning. De har alla intervjuats utifrån samma intervjuguide, med frågor om synen på läsning, bokmediet och fiktion.

Resultatet av intervjuerna bekräftar mycket av vad de tidigare undersökningarna kommit fram till. Denna undersökning tillför framförallt en reflektion över hur attityd till läsning hänger ihop med faktorer som identitet, genus och socioekonomi, och en av slutsatserna blir att litterär identitet ej förefaller förknippat med manlig identitet. Att dessa aspekter endast kommer fram i den sista undersökningen förklarar Nordberg med att uppsats- och enkätundersökningen studerar förändring mellan olika grupper över tid, medan intervjuundersökningen däremot är mer individnära, och således lämpar sig bättre för ett identitetsperspektiv. Jag anser dock att det är märkligt att inte beröra klass- och genusskillnader i relation till det större materialet, samt att inte använda sig av någon specifik teori för detta, för att i stället dra slutsatser utifrån några få elever – speciellt när eleverna här är så pass noggrant utvalda. Dessa aspekter är visserligen intressanta, men förtjänar vidare undersökning.

Den avslutande diskussionen sammanfattar de tidigare undersökningarna, med fokus på litteraturdidaktiska perspektiv. Nordberg slår här fast att samsynen om okritiskt läsande, legitimeringskris och dokumentär attityd till fiktionläsning inte är representativ för de elever som deltagit i undersökningarna. Eleverna har förmåga att växla mellan olika sorters läsningar, och legitimeringen av skönlitterär läsning är väl förankrad. Nordberg pekar här vidare mot möjligheter att använda förändrade medievernor som en potential snarare än ett hinder, och att i undervisningen låta eleverna reflektera över lässtrategier och attityder.

Avkoppling och analys bidrar med ett nyskapande angreppssätt till litteraturdidaktisk forskning. Avhandlingens stora styrka och svaghet utgörs av detsamma, nämligen dess metod,

som är något problematisk. Att sammanställa en modell för litterär kompetens utifrån tidigare forsknings gemensamma drag är visserligen både sympatiskt och konstruktivt, men också oundvikligen homogeniserande och naturaliserande. De grundläggande motsättningarna mellan inriktningarna tonas ner, och Nordberg får sitt förfarande att framstå som en naturlig kompromiss mellan dem, snarare än ett aktivt ställningstagande. I och med upprättandet av en modell för, och mätandet av, litterär kompetens kan man dock fråga sig om han kanske inte ändå sällar sig till kompetenspedagogiken.

Det samma gäller viljan att utgå från materialet. Det är visserligen en god tanke att inte låta teori vara styrande, men samtidigt funderar jag på om denna avsaknad av teoretiska ställningstaganden inte låter forskarens egna filter få fritt spelrum vad gäller tolkning, urval och värderingar. Vad som värderas som en analytisk och textförankrad tolkning är oftast narratologiska eller symboliska läsningar, medan vissa elevsvar avvisas som oseriösa. Förfarandet att gradera elevernas svar och gruppera dem efter kompetens i nummer och staplar, talar dessutom ett förenklande maktspråk som ger en obehaglig eftersmak, trots ihärdiga försök att nyansera dessa mätningar.

Samtidigt är det just detta förfarande som möjliggör ett intressant och viktigt resultat. Att eleverna inte alls har en negativ attityd till skönlitterär läsning och inte är särskilt dåliga på traditionellt kompetent läsning, trots att de inte läser speciellt mycket traditionella böcker, torde bespara många både tid och oro. Det uppmanar till att låta taget om legitimeringsfrågan och fokuseringen på dåliga resultat, för att i stället inrikta sig på de möjligheter som elevernas attityder och nya medievernor ger. Även om det vore skrämmande om all litteraturdidaktisk forskning skulle behöva innehålla lika många stapeldiagram utgör *Avkoppling och analys* ett hoppfullt och konstruktivt tillägg till litteraturdidaktiken.

Louise Almqvist